

Др Јована Брашић Стојановић, доцент
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу
ORCID: 0000-0003-2321-6085

Прегледни научни рад
УДК: 330.101.54:004
DOI: 10.46793/UPSSXII.829BS

РЕГУЛАТОРНИ ИЗАЗОВИ У ОБЛАСТИ ЗАШТИТЕ КОНКУРЕНЦИЈЕ НА ДИГИТАЛНОМ ТРЖИШТУ*

Резиме

Технолошке иновације 21-ог века измениле су основне поставке на којима су почивала традиционална тржишта. Појава дигиталне имовине учинила је неопходним стварање нове платформе за пословање базиране на информационо-комуникационим технологијама. Незаустављив напредак дигиталних тржишта и креирање ере нове, дигиталне економије стимулисали су и активност државе на изградњи другачијег регулаторног и правног оквира. Специфичност дигиталне имовине захтева посебан правни режим јер се промет њоме не може одвијати по принципима по којима функционише класична економија. Република Србија сврстала се у ред држава које су међу првима посебним законским актом уредиле област дигиталне имовине, што је подстакло развој иновација и нових тржишних модела и алата. У раду се указује управо на специфичности дигиталног тржишта и дигиталне имовине. Циљ аутора јесте доћи до одговора на питање да ли постојећа законска регулатива заштите конкуренције у Републици Србији може заштитити учеснике и на дигиталним, а не само на традиционалним тржиштима.

Кључне речи: дигитално тржиште, дигитална имовина, конкуренција, регулатива.

1. Уводна разматрања

Убрзани развој дигиталног света у многоме је изменио живот појединца који се све више простире у виртуелном свету. Употреба информационо-комуникационих технологија изменила је начин живота, начин повезивања

* Рад је резултат истраживања на пројекту Правног факултета Универзитета у Крагујевцу: „Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније”, који се финансира из средстава Факултета.

привредних субјеката, начин пословања и функционисање платформи на којима се темељи тржиште. Ново дигитално тржиште веома подсећа на тржиште капитала, чак су и неки основни механизми дигиталног тржишта уређени по истим принципима по којима се одвија трговина на берзанском тржишту. Но, упркос томе ово тржиште има читав низ специфичности које ће се тек испољавати имајући у виду да је још у почетној фази развоја и изградње инфраструктуре.

Период развоја дигиталне имовине, као правног института, праћен је и развијањем и усавршавањем дигиталних тржишта на којима се њоме тргује.¹ Дигитална имовина уређена је посебним законом у Републици Србији и има читав низ особености. Иако се трговина дигиталном имовином одвија већ дужи низ година, ризици које она носи са собом и даље су изражени, те је потреба за правном сигурношћу, али и несметаним привредним развојем, условила доношење посебног правног акта који регулише ову проблематику. Специфичности које карактеришу дигиталну имовину произилазе из инфраструктуре тржишта која се заснива на технолошким иновацијама. Све ризике које носи оваква трговина потребно је покрити правним оквиром који омогућава стандардизацију дигиталне имовине, формализацију обављених трансакција и спречава злоупотребе на дигиталним тржиштима. Потреба за правном сигурношћу условила је институционализацију инструмената и услуга у вези са дигиталном имовином.² Ипак, упркос бројним ризицима, технолошке иновације имају моћ чињења тржишта економичнијим.³ Имплементирање правила о дигиталној имовини у регулаторни систем државе требало би да операционализује трошкове, повећа ефикасност, чиме би се дигитализација нужно одразила на тржишну конкурентност.⁴

Дигитална тржишта у својим темељима имају информационо-комуникационе технологије, те не могу функционисати на начин на који функционишу традиционална тржишта. Људска свакодневница данас у многоме се простире у виртуелном, паралелном свету.⁵ Виртуелни свет у коме данас људи функционишу за своју основу налази информацију, односно податак, који у рукама великих технолошких компанија постаје основ тржишне моћи и омогућава њихово неометано ширење. Основни циљ сваке државе јесте

¹ Радовић, В., *Компанијскоправни аспекти учесника на тржишту дигиталне имовине*, Зборник радова: Право дигиталне имовине, Београд, 2024, стр. 99.

² Вићић Симић, М., *Територијална примена Закона о дигиталној имовини*, Зборник радова са XXX сусрета правника у привреди Републике Србије: (Златибор, 11-14. септембар 2022. године), стр. 91.

³ Бабовић, М., *Упоредноправни регулаторни одговори на изазове дигиталне имовине*, Страни правни живот, година LXVII, бр. 3/2023, стр. 450.

⁴ Vasić, M., Bulatović, P., *Digital transformation of the business registers agency the function of the modern digital society*, LAW – theory and practice, Special Edition, 2023, p. 105.

⁵ Видић, Ј., Ковачевић, М., *Дигитално наслеђе*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 2/2022, стр. 426.

поспешивање слободне и фер конкуренције, креирање тржишног механизма што сличнијег тржишту савршене конкуренције као идеалној теоријској апстракцији. Услови у којима новац више није једино мерило вредности свих роба отварају питање конкуренције на дигиталним тржиштима и могућности примене постојећег закона који регулише заштиту конкуренције на традиционалним тржиштима у условима информационе економије. Како нам је свима познато, доминантне компаније на дигиталним тржиштима јесу управо компаније које одликује огромна тржишна моћ, које своје услуге пружају корисницима бесплатно, за узврат тражећи најразличитије податке, на којима управо темеље своју снагу. Такве компаније расту не само у гиганте, већ у дивове, те је питање може ли се очувати конкуренција на „монополизованом“ дигиталном тржишту, каквом заправо и тежи информатичко тржиште.⁶ У таквом питању на значају добија премиса да економски разлози постају кључни фактор који обликује изглед правних инстутута.⁷

2. Конкурентност дигиталних тржишта

Усавршавање људских бића, перманентан напредак науке и ширење знања, створили су и механизме који ће им у многоме олакшати свакодневно функционисање. Те вештачке творевине, настале као продукт савршености људског разума, условиле су прилагођавање света њима, а све јер човек није желео да се одрекне предности и олакшица у свакодневној рутини живљења које је она донела. Такве промене захтевале су и мењање економије и права, те паралелно са традиционалним и стварање нових економских и правних система. Дигитална имовина и дигитална тржишта данас су наша реалност и глобални концепт.⁸ Настојећи да регулише новонастале друштвене околности, односе и појаве, право је креирало нову економију која успешно функционише у условима дигиталног доба.

Широка употреба термина „дигитални свет“ довела је до различитих реакција друштва, науке, припадника различите струке, али и реакција постојећих друштвених система, крећући се из крајности у крајност, од одушевљења до страха.⁹ Ипак, дигитализација постаје темељ савременог друштва, а у њеном се средишту налази технологија и њен творца - човек.¹⁰ Основне економске активности у дигиталној економији одвијају се уз употребу

⁶ Лазовић, В., Ђуричковић, Т., *Дигитална економија*, Цетиње, 2018, стр. 230.

⁷ Живковић, М., *Права на дигиталној имовини*, Зборник радова: Право дигиталне имовине, Београд, 2024, стр. 141.

⁸ Toygar, A., Rohm, S.E. T. Zhu, J., *A New Asset Type: Digital Assets*, Journal of International Technology and Information Management Volume 22, No. 4/2013, p. 115.

⁹ Хрњак, Т., Кашћелан, Б., *О неким питањима дигиталне имовине у правном поретку Србије*, Зборник радова, књ. 2, Међународна конференција: Право, економија и менаџмент у савременим условима LEMiMA, Београд, 2021, стр. 112.

¹⁰ Исто.

пре свега, знања, потом информационо-комуникационих технологија и података, који постају кључ свега. Такви алати креирају нове обрасце понашања привредних субјеката на дигиталним тржиштима отварајући питање њихове конкурентности. Дигитализација постаје обавезна и за стварање и примену права, а у друштву настаје потреба да се правно уобличи технолошке иновације.¹¹

Полазна премиса у анализи дигиталних тржишта јесте висок степен њихове конкурентности, коју би карактерисала слобода уласка и изласка субјеката на тржиште без икаквих ометања, баријера и препрека, велики број учесника и слобода доношења економских одлука усмераваних искључиво деловањем закона понуде и закона тражње. У односу на класичну економију, дигиталну економију требало би да карактерише виши ниво конкурентности тржишта.¹² На такву помисао наводи нас замишљање интернет простора као огромног пространства, са енормним бројем домена и учесника, једноставан приступ и руковање технологијама, те релативно приступачне цене интернет провајдера и велики број бесплатних услуга на интернету. Међутим, стварност је ипак мало другачија. Упркос потенцијалу за савршену конкурентност, на дигиталном тржишту је веома ограничено поље уласка за нове учеснике.¹³ Пре свега, постаје нам јасно да само корисника услуга има у великом броју, док пружаоца услуга нема у мери у којој очекујемо. Истина, приступом интернету можемо уочити велики број компанија, али искључиво и њих у улози конзументата услуга, док оно што на кориснике интернета оставља погрешан утисак њиховог деловања јесу рекламе чија је сврха привлачење већег броја потрошача. Број пружаоца услуга наспрам броја корисника је занемарљив, што нас упућује, да ипак претпоставка о савршеној конкурентности дигиталног тржишта не може опстати.

На дигиталним тржиштима свакодневно се обави велики број електронских трансакција.¹⁴ Све трансакције које се на овим тржиштима одвијају за предмет имају неки од облика дигиталне имовине или пак неку од услуга повезаних са дигиталном имовином. Начин обављања ових трансакција мења услове тржишне утакмице, што захтева нову регулативу која је спремна да одговори изазовима које доноси дигитално доба.¹⁵ Заправо, од органа који су задужени за креирање и усвајање регулативе се очекује да не спутавају иновације и да следе развој тржишта.¹⁶

¹¹ Живковић, М., *нав. чланак*, стр. 142.

¹² Лазовић, В., Ђуричковић, Т., *нав. дело*, стр. 229.

¹³ *Исто*, стр. 256.

¹⁴ Имамовић-Чизмић, К., *Дигитална економија, нови концепти такмичења привредних субјеката и изазови за право и политику конкуренције*, Годишњак Правног факултета у Сарајеву, LXIII, 2020, стр. 158.

¹⁵ *Исто*, стр. 157.

¹⁶ Јованић, Т., *Криптовалуте као нови изазов заштите потрошача*, Зборник радова: Заштита колективних интереса потрошача, 2020, Београд, стр. 396.

У Републици Србији заштита конкуренције уређена је посебним законом, Законом о заштити конкуренције¹⁷ чији је основни циљ спречавање нарушавања конкуренције и злоупотребе доминантног положаја на тржишту. Одредбама овог закона основано је посебно тело које се бави заштитом конкуренције и утврђивањем њених повреда, као и санкционисањем учиниоца. Примарно начело о слободи тржишне утакмице садржано је међу одредбама Устава Републике Србије¹⁸, у делу који се бави економским уређењем, док се даље законским и подзаконским актима појединачна питања разрађују. Закон о заштити конкуренције поверава надлежном државном органу, Комисији за заштиту конкуренције да штити тржиште и спречава монополистичко понашање, односно да спречава закључивања рестриктивних споразума и злоупотребу доминантног положаја на тржишту. Циљ закона јесте да се ограничи тржишна моћ појединих економских актера како би потрошачи могли да уживају благодети које доноси слободно тржиште. У свим ситуацијама у којима би привредни субјект користио своју тржишну моћ на недозвољен начин, злоупотребио свој доминантан положај или настојао ка закључивању споразума који га доводе у контролну позицију на тржишту, Комисија за заштиту конкуренције има не само овлашћења, већ и дужност да реагује и спречи понашање које може нарушити или угрозити конкуренцију, као и изазвати тржишне поремећаје. Међутим, на дигиталним тржиштима, на којима све функционише као једна огромна испреплетана мрежа заснована на информацијама, није могуће применити постојеће законодавство за једноставно утврђивање повреда конкуренције и заштиту потрошача.

Дигитално тржиште у домаћој држави уређено је Законом о дигиталној имовини¹⁹, којим се уређују дигитална имовина, њене врсте и трансакције у вези са њом. Међутим, питање заштите конкуренције на дигиталном тржишту веома је специфично. Заправо, реч је о тржиштима чији је карактер глобални, односно о тржиштима која иако су јединствена за територију земље у којој функционишу, заправо су део међународне мреже дигиталних тржишта што омогућава да се трансакције одвијају из међусобно веома удаљених тачака. Предмет трговине на дигиталним тржиштима јесте дигитална имовина, која је у електронском облику, није материјално опипљиво добро, што омогућава да се њоме тргује и послови њоме обављају са различитих крајева света, између различитих учесника, који чак могу остати и анонимни. Такво стање ствари управо покреће дилему како онда открити тржишне злоупотребе јер је немогуће применити правна правила о заштити конкуренције која се примењују на традиционалним тржиштима и чији је територијални и персонални домашај ограничен. Наиме, Републику Србију карактерише

¹⁷ Сл. гласник РС, бр. 51/2009 и 95/2013.

¹⁸ Сл. гласник РС, бр. 98/2006 и 115/2021.

¹⁹ Сл. гласник РС, бр. 153/2020.

потпуна слобода трговине на дигиталним тржиштима, која у неким земљама, попут Кине, Индије, Турске, бива забрањена.²⁰

На класичном тржишту, уобичајене инфраструктуре, трансакција се одвија између две стране, које виде предмет размене или га пак не морају видети јер је стандардизованих особина, као што је на берзама, и закључују међусобно уговор. На дигиталним тржиштима предмет трговине види се само на екранима рачунара, прикачених на мрежу, као низ криптографских знакова, док се лица која учествују у трансакцији не виде. Кликом на тастатуру рачунара они потврђују сопствене намере и жеље. У том случају нема ни класичног закључивања уговора о купопродаји. Дигитална тржишта заснивају се на паметним уговорима. Паметни уговори темеље се на блокчејн технологији, а заправо представљају одређени софтверски код који шаље сигнале за обављањем одређене трансакције у тренутку испуњавања услова.²¹ Такво стање повлачи са собом велики ризик, несигурност и неизвесност, знатно већу него што је на традиционалном тржишту. Заправо, паметни уговор и није уговор по облигационоправним правилима, већ је суштински један вид технологије за стицање дигиталне имовине.²² Али, пошто постоји узајамно обавезивање учесника, трансакција на дигиталном тржишту суштински подсећа на уговорни однос.²³ У трговинским трансакцијама у вези са дигиталном имовином не закључују се класични уговори, нити се обавља уобичајена размена, већ се све обавља преко чворова, који повезујући се у ланце, чине базе података у којима је забележена свака промена и стање.²⁴ Блокчејн јесте врста технологије у оквиру које се користе различити криптографски и алгоритамски методи за креирање и верификовање база података са хронолошки поређаним записима.²⁵ Такво стање ствари настаје јер дигитална имовина није реалан предмет преношења.²⁶ Фактички, дигитална имовина иако постоји, она је бестелесна и децентрализована.²⁷ Јер, виртуелни свет не спада у ствари, па тако ни дигитална имовина, што даље онемогућава тумачење закључених послова на дигиталном тржишту као класичних уговорних односа.²⁸

²⁰ Јовановић, Н., *Трговање дигиталном имовином*, Зборник радова: Право дигиталне имовине, Београд, 2024, стр. 195.

²¹ Поповић, Д., *Интелектуална својина и дигитална имовина*, Зборник радова: Право дигиталне имовине, Београд, 2024, стр. 163.

²² Вићић Симић, М., *нав. чланак*, стр. 95.

²³ Дамњановић, Н., *Квалификација правних односа учесника blockchain мреже криптовалута*, Зборник радова: Право дигиталне имовине, Београд, 2024, стр. 136.

²⁴ *Исто*, стр. 135.

²⁵ Коларевић Милојевић, М., *Порески третман дигиталне имовине у Републици Србији*, Финансије, година LXXVI, бр. 1-6/2021, стр. 48.

²⁶ Дамњановић, Н., *нав. чланак*, стр. 135.

²⁷ Види више: Јованић, Т., *нав. чланак*, стр. 399-400.

²⁸ Живковић, М., *нав. чланак*, стр. 146.

На дигиталним тржиштима најчешће се налази неколико великих компанија које нуде своје услуге крајњим корисницима. За своје услуге они не одређују цену, профит стичу на основу реклама и продаје информационих технологија. Међутим, сваким уласком на апликацију коју нуди компанија корисник мора оставити одређене податке, што постаје основ тржишне моћи компаније и предуслов за монополско понашање. Наиме, иако штитимо свој идентитет, скривамо податке, веома лако пристајемо на опште услове пословања компанија из сектора информационих технологија, остављамо информације о себи, користимо друштвене мреже јавно објављујући сопствене фотографије, чиме се улази у зачарани круг популаран као парадокс приватности. Управо овај парадокс омогућава стицање профита компанијама. Оне расту у дигиталне дивове, који захваљујући интернету узимају све на штету мањих и слабијих, откупљују конкуренте, спајају се са њима и постају једини који на релевантном тржишту пружају конкретну услугу чиме слаби конкурентност тржишта.²⁹ Своју тржишну моћ компаније темеље на количини информација о корисницима, што им даје велику снагу у креирању оглашавања и трагању за циљном групом корисника самим тим и њиховом зарадом, а што говори о томе да цена није одлучујући показатељ конкурентности на дигиталним тржиштима.³⁰ Кључни параметар јесте политика приватности и квалитет услуге.

На дигиталним тржиштима важну улогу има стварање концентрација. Наиме, долазак нових корисника повлачи са собом све већи маргинални приход за све остале кориснике, те економија обима долази до изражаја.³¹ А основна економска правила нам показују да економија обима је најчешће на страни природних монопола који настају у областима у којима се захтевају велика иницијална улагања. Следствено, и на дигиталним тржиштима стварање концентрација води стварању монопола.³² Борба између компанија на дигиталном тржишту и привлачење нових корисника неминовно води стварању монопола. Корисници одлазе компанијама које пружају боље услове и квалитетнију услугу, а ефекат лавине, односно мрежни ефекат делује тако да одлазак једног корисника, за собом повлачи и одлазак других корисника. На дигиталном тржишту због мрежних ефеката компаније лидери заузимају такву позицију да нико други не може да их победи.³³ У таквим условима, као повреде конкуренције најчешће се јављају предаторске цене, ексклузивност везивања услуга и вертикалне интеграције.³⁴

²⁹ Лазовић, В., Ђуричковић, Т., *нав. дело*, стр. 232.

³⁰ *Исто*, стр. 233.

³¹ Перић, Н., Милошевић, С., Пешић, С., *Утицај платформи и дигиталних тржишта на развој политике заштите конкуренције*, Зборник радова: Институционалне промене као детерминанта привредног развоја Републике Србије, 2023, стр. 6.

³² Види више: Лазовић, В., Ђуричковић, Т., *нав. дело*, стр. 252-253.

³³ Перић, Н., Милошевић, С., Пешић, С., *нав. чланак*, стр. 7.

³⁴ *Исто*, стр. 11.

Регулатива из области заштите конкуренције предвиђена за традиционална тржишта не може наћи своју примену у односу на дигитална тржишта због њихове другачије инфраструктуре и начина функционисања, што захтева да се предвиде нова правила, која би на јасан и прецизан начин уредила ову област. Дигитално доба, које почива на дигиталним тржиштима, темељи се на огромној количини података, који се веома брзо прикупљају, обрађују, деле и користе за стицање профита од стране компанија. Лични подаци на друштвеним мрежама и претраживачима имају велику тржишну моћ и снагу да генеришу профит за компаније које су власници друштвених мрежа и претраживача, а самим тим постају и власници података које корисници слободном вољом остављају на интернет доменима. Такво стање ствари даје значајну улогу подацима у формирању конкурентних структура на дигиталним тржиштима. Стога, на дигиталним тржиштима заштита конкуренције мора бити усмерена фактички на заштиту података, односно контролисање начина на који се прикупљају, обрађују, складиште и користе лични подаци корисника од стране компанија. Евидентно постаје да се у области права конкуренције на дигиталним тржиштима, законодавство које регулише конкуренцију у великој мери мора усагласити са одредбама закона који регулишу заштиту потрошача, заштиту података и заштиту приватности. Постојећа регулатива није у потпуности применљива на дигитална тржишта јер је циљ развоја дигиталних тржишта био управо изузети дигиталну имовину из класичног режима регулисаности тржишта и ван контроле монетарних власти државе.³⁵ Циљ заштите конкуренције треба да буде спречавање компанија да неограничено прикупљају и деле податке о корисницима који су доступни на интернет доменима, а који се кроз чворове повезују у ланце и складиште у базама података.

За законодавца заштита конкуренције на дигиталним тржиштима постаје прави изазов. Са једне стране, постоји потреба праћења нових трендова и прилагођава животу у дигиталном добу, док са друге стране, и даље стоји неумитно право потрошача на слободну и фер тржишну утакмицу, а посебно на заштиту приватности. Нови свет изгледа као да новац у свом стандардном облику губи на значају, а да својство монете попримају подаци – темељ профита. И опет, профит који се стиче више не изгледа као раније, више није оличен само у папирном и кованом, жиралном новцу, у појединачним или серијским хартијама од вредности, већ се мери у виртуелним валутама, у дигиталним токенима, а изражава у стабилним новчићима. Неизоставно је у таквом поимању ствари поставити питање каква је судбина традиционалних економских система, а каква будућност нове, дигиталне економије. Могу ли оне наћи неку везу, спрегу, неки компромис, или ће нужно дигитална економија једног дана потиснути класичну, попут потискивања меркантилизма физиократизмом и потискивања либерализма државним интервенционизмом.

³⁵ Вићић Симић, М., *нав. чланак*, стр. 91.

Само, чини нам се, да ове старе идеје ипак живе, паралелно, па значи ли то да ће и класична економија уступити своје место дигиталној, а она поред, ићи уз њу, следећи је тек у мери неопходној да потрошач оствари своју основну егзистенцијалну потребу. Друштвено благостање, правни и економски положај потрошача су у дигиталној економији веома испреплетани, што захтева таква правила о заштити конкуренције која ће осигурати слободну утакмицу, јер уколико дигитална тржишта остану нерегулисана временом сама ће се урушити.³⁶

3. Инфраструктура дигиталних тржишта и њихова регулатива

Дигитална тржишта иако делује да су релативно млада категорија функционишу годинама уназад. Њихова структура веома је специфична и осим деловања закона понуде и тражње, нема већих сличности са инфраструктуром класичних тржишта. У неку руку, њихова инфраструктура може подсећати на берзанска тржишта због процеса дематеријализације и електронског начина берзанске трговине, но ипак она имају својих специфичности које их одвајају и од ње. Инфраструктуру дигиталних тржишта одређује потпуно нов круг учесника, нов начин одвијања трансакција, другачији простор у коме се послује. Углавном се и терминолошки ради о категоријама које широј јавности не само да нису довољно разумљиве, већ често нису ни познате. Најважнији учесници на дигиталним тржиштима јесу издаваоци дигиталне имовине, корисници дигиталне имовине, пружаоци услуга повезаних са дигиталном имовином, а што све условљава сегментирање и категорисање различитих трансакција које се одвијају на дигиталним тржиштима, чинећи тако његову инфраструктуру веома комплексном. У савременим условима пословања, које карактеришу тежња ка тржишној либерализацији и дерегулацији, управо је инфраструктура дигиталних тржишта најбољи показатељ како напредак технологије надилази регулативу.³⁷

Централна категорија дигиталних тржишта свакако је дигитална имовина, која је постала неизоставни део друштвеног живота.³⁸ а основне врсте дигиталне имовине јесу виртуелне валуте и дигитални токени. Виртуелне валуте представљају један вид дигиталне имовине са основном сврхом плаћања или размене вредности.³⁹ Виртуелна валута јесте дигитални облик вредности,

³⁶ Лазовић, В., Ђуричковић, Т., *нав. дело*, стр. 250.

³⁷ Вујовић, Б., *Регулатива дигиталне имовине у Србији – Пропуштена прилика за развој тржишта или неискоришћени потенцијал*, Финансије, година LXXVII, бр. 1-6/2023, стр. 77.

³⁸ Giang, V., Huong, V.T.M., *Digital assets in the context of the fourth industrial revolution, international integration, and Vietnamese law*, Cogent Social Sciences, No. 9(1)/2023, p. 4 of 16.

³⁹ Јованић, Т., *нав. чланак*, стр. 402.

који није гарантован нити емитован од стране централне банке или јавне власти, нити је нужно везан за неку званичну валуту, те не поседује правни статус валуте или новца, али је од стране правних и физичких лица прихваћен као средство размене које се може преносити, чувати или се њиме може електронски трговати.⁴⁰ Фактички, виртуелне валуте креиране су како би се заобишли сви финансијски посредници.⁴¹ Данас најпознатије виртуелне валуте јесу биткоин, лајткоин, рипл, етеријум, карадано и друге.⁴² Дигитални токен јесте врста дигиталне имовине која означава било које нематеријално имовинско право које у дигиталној форми представља једно или више других имовинских права што може укључивати и право корисника дигиталног токена да му буду пружене услуге.⁴³ По својој природи, дигитални токен јесте иновативни вишенаменски инструмент пословања.⁴⁴ То је инструмент модерне економије.⁴⁵ Издавањем дигиталних токена прикупља се капитал.⁴⁶

Закон о дигиталној имовини, између осталог, за циљ има да дигитално тржиште у Републици Србији учини атрактивнијим за инвеститоре, те самим тим ојача конкуренцију на овим тржиштима. Међутим, иако постоји јединствени закон који регулише дигиталну имовину, услуге повезане са дигиталном имовином и функционисање дигиталног тржишта, неопходно је изградити и правни оквир који се бави заштитом конкуренције на дигиталним тржиштима. Постојећи закон у знатној мери регулише дигитално тржиште, предвиђа начин за обављање трансакција и пословање привредних субјеката, али неопходно је додатно уредити ову област од посебног значаја за потрошаче. Настанак дигиталне имовине, њен развој и све већи промет, подразумева и бројне не само, економске, већ и правне, регулаторне и политичке изазове.⁴⁷ Циљ регулаторних активности јесте спречавање недозвољених активности у вези са дигиталном имовином, заштита потрошача и улагача од превара и других злоупотреба, али и изградња стабилног тржишта, на коме је обезбеђен задовољавајући ниво конкуренције.⁴⁸ Такво стање ствари је учинило комплексном изградњу регулаторног оквира, тржишне платформе и заштите потрошача у дигиталном добу. Константан развој дигиталног тржишта који је допринео повећању броја учесника на њему, броја трансакција, облика

⁴⁰ Закон о дигиталној имовини, чл. 2, ст. 2.

⁴¹ Kaal, A. W., *Digital Asset Market Evolution*, The Journal of Corporation Law [Vol. 46:4, 2021], p. 913.

⁴² Вићић Симић, М., *нав. чланак*, стр. 93.

⁴³ Закон о дигиталној имовини, чл. 2, ст. 3.

⁴⁴ Вујовић, Б., *нав. чланак*, стр. 81.

⁴⁵ *Исто*

⁴⁶ Вићић Симић, М., *нав. чланак*, стр. 94.

⁴⁷ Бабовић, М., *нав. чланак*, стр. 450.

⁴⁸ *Исто*, стр. 451.

дигиталне имовине, условио је трагање за адекватном регулаторном платформом.⁴⁹

На нивоу Европске уније усвојена је Уредба о тржиштима криптоимовине, која на свеобухватан, целовит начин уређује све врсте криптоимовине.⁵⁰ Важан правни акт јесу и *UNIDROIT* Принципи о дигиталној имовини и приватном праву, који предвиђајући одређена начела у овој области остављају простора да се принципијелно уређивање дигиталне имовине и пословање њоме прецизније уреде другим правним актима.⁵¹ По доношењу европске регулативе у овој области као важно истиче се поље заштите права конкуренције на дигиталним тржиштима. Наиме, Европска унија настоји да стварањем посебних обавеза великим компанијама из области информационих технологија ојача и заштити конкуренцију. Глобална економија бива измењена спровођењем процеса дигитализације и креирањем платформи за пословање базираних на информационо-комуникационим технологијама. Снага података доступних на интернет платформама генерисала је велике технолошке компаније у моћне економске играче, склоне прилагођавању тржишних услова сопственим циљевима. Такве компаније створиле су интернет простор, платформе, мреже, које омогућавају повезивање корисника широм света, без икаквих посебних процедура, веома ефикасно и брзо. На дигиталним тржиштима пословање функционише знатно другачије него што је то случај на традиционалним тржиштима. Традиционални ресурси, неопходни за производњу, који генеришу трошкове производње за компанију, замењују се информацијама, које не захтевају никакве трошкове за лица која их стварају.⁵² У таквим условима пословања, компаније које своје пословање базирају на генерисању података постају све значајнији тржишни учесници.⁵³ Но, као такви, они улазе у сферу права која још увек до скоро није регулисала њихово пословање.

4. Закључак

Нова средства комуникације базирана на информационо-комуникационим технологијама условила су и изградњу нових пословних модела, односно платформи пословања, те самим тим и креирала дигитална тржишта. Као специфичан вид тржишног механизма, дигитална тржишта базирају се на таквој инфраструктури, која подразумева разгранату мрежу учесника на њима, са најразличитијим улогама, потом нове производе означене као дигитална имовина, специфичан начин закључивања уговора, блокчејн технологију, пословање са великих тачака удаљености и податке као основ за стицање не

⁴⁹ Исто.

⁵⁰ Радовић, В., *нав. чланак*, стр. 100.

⁵¹ Живковић, М., *нав. чланак*, стр. 143.

⁵² Периф, Н., Милошевић, С., Пешић, С., *нав. чланак*, стр. 3.

⁵³ Исто.

само профита, већ и тржишне моћи. Такво стање ствари отворило је питање заштите конкуренције на дигиталним тржиштима и поставило изазов изградње регулаторног оквира у овој области за државу.

Посебна предност дигиталних тржишта јесте у иновацијама, међу којима је лако умножавање садржаја без употребе додатних ресурса и самим тим без стварања трошкова. Основни предуслов успешне тржишне економије јесте постојање конкуренције, те да би дигитална тржишта успешно функционисала неопходно је да постоји сет правних правила која уређују заштиту конкуренције на њима. Како су дигитална тржишта релативно нов простор за пословање, као логична намеће се непрестана борба између учесника да освоје што већи део тржишта и привуку потрошаче себи чиме би се потврдила теза о постојању конкурентне тржишне утакмице. Правила о заштити конкуренције на дигиталним тржиштима морају бити јасна, али и довољно флексибилна и склона динамици како би испратила степен и брзину промена које се дешавају на дигиталним тржиштима. Конкурентска борба се због мрежних ефеката одвија на другачији начин него на традиционалним тржиштима, што законодавац мора узети у обзир. Наиме, слично као у областима у којима постоје природни монополи, и овде, готово извесно је, да ће природна монополизација на релевантном тржишту постати уобичајена, а чему у прилог сведочи и спонтаност настанка великих технолошких компанија.

Тренутно стање на дигиталним тржиштима захтева озбиљну регулацију дигиталне имовине, више међународних стандарда и праксе, а посебно у области права конкуренције у сврху заштите слабије, неуке стране – корисника. Специфичности дигиталних тржишта условљене необичном инфраструктуром, која није статична, већ се стално мења и прилагођава актуелним дешавањима у онлајн свету, захтева нешто другачија правила не само регулисања дигиталне имовине, већ и очувања и заштите тржишне конкурентности и спречавања великих поремећаја и малверзација ради очувања стабилности пословања и спречавања пуцања мехура са негативним последицама на читав економски свет. Тело надлежно за очување конкурентности на тржишту, по одредбама закона који регулишу заштиту конкуренције на традиционалном тржишту, није довољно ни стручно, ни технолошки оспособљено за надзор над дигиталним тржиштима. На дигиталним тржиштима, уз посебна сајбер знања, познавање информационих технологија и праћење најновијих трендова из ове области, захтевају се и другачији механизми и алати за деловање. Но, уз све то, и сам термин фер утакмица или савршена конкуренција захтева нешто измењено тумачење у савременим условима. Њихово поимање као у дигиталној економији није могуће, нити постизање оне идеалне тачке. Стога, регулатива дигиталне имовине и дигиталних тржишта, иако мора бити прецизна, јасна и ефикасна, мора бити и еластична, како би одговорила најдинамичнијим изазовима савременог света.

*Jovana Brašić Stojanović, Ph.D., Assistant Professor
Faculty of Law, University of Kragujevac*

REGULATORY CHALLENGES IN THE FIELD OF COMPETITION PROTECTION IN THE DIGITAL MARKET

Summary

Technological innovations of the 21st century have changed the basic assumptions on which traditional markets functioned. The emergence of digital assets made it necessary to create a new platform for business based on information and communication technologies. The unstoppable progress of digital markets and the creation of an era of a new, digital economy stimulated the state's activity in building a different regulatory and legal framework. The specificity of digital property requires a special legal regime, because it cannot be traded according to the principles of the classical economy. The Republic of Serbia was among the first countries to regulate the field of digital property with a special legal act, which encouraged the development of innovations and new market models and tools. The paper points out precisely the specifics of the digital market and digital assets. The author's goal is to find an answer to the question of whether the existing legislation on the protection of competition in the Republic of Serbia can protect participants in digital markets as well, and not only in traditional markets.

Key words: *digital market, digital assets, competition, regulation.*

Литература

- Бабовић, М., *Упоредноправни регулаторни одговори на изазове дигиталне имовине*, Страни правни живот, год. LXVII, бр. 3/2023.
- Vasić, M., Bulatović, P., *Digital transformation of the business registers agency the function of the modern digital society*, LAW – theory and practice, Special Edition, 2023.
- Видић, Ј., Ковачевић, М., *Дигитално наслеђе*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 2/2022.
- Вићић Симић, М., *Територијална примена Закона о дигиталној имовини*, Зборник радова са XXX сусрета правника у привреди Републике Србије: (Златибор, 11-14. септембар 2022. године).
- Вујовић, Б., *Регулатива дигиталне имовине у Србији – Пропуштена прилика за развој тржишта или неискористићени потенцијал*, Финансије, година LXXVII, бр. 1-6/2023.

- Giang, V., Huong, V.T.M., *Digital assets in the context of the fourth industrial revolution, international integration, and Vietnamese law*, Cogent Social Sciences, No. 9(1)/2023.
- Дамњановић, Н., *Квалификација правних односа учесника blockchain мреже криптовалута*, Зборник радова: Право дигиталне имовине, Београд, 2024.
- Живковић, М., *Права на дигиталној имовини*, Зборник радова: Право дигиталне имовине, Београд, 2024.
- Имамовић-Чизмић, К., *Дигитална економија, нови концепти такмичења привредних субјеката и изазови за право и политику конкуренције*, Годишњак Правног факултета у Сарајеву, LXIII, 2020.
- Јованић, Т., *Криптовалуте као нови изазов заштите потрошача*, Зборник радова: Заштита колективних интереса потрошача, Београд, 2020.
- Јовановић, Н., *Трговање дигиталном имовином*, Зборник радова: Право дигиталне имовине, Београд, 2024.
- Коларевић Милојевић, М., *Порески третман дигиталне имовине у Републици Србији*, Финансије, година LXXVI, бр. 1-6/2021.
- Лазовић, В., Ђуричковић, Т., *Дигитална економија*, Цетиње, 2018.
- Перић, Н., Милошевић, С., Пешић, С., *Утицај платформи и дигиталних тржишта на развој политике заштите конкуренције*, Зборник радова: Институционалне промене као детерминанта привредног развоја Републике Србије, 2023.
- Поповић, Д., *Интелектуална својина и дигитална имовина*, Зборник радова: Право дигиталне имовине, Београд, 2024.
- Радовић, В., *Компанијскоправни аспекти учесника на тржишту дигиталне имовине*, Зборник радова: Право дигиталне имовине, Београд, 2024.
- Toygur, A., Rohm, C. E. T., Zhu, J., *A New Asset Type: Digital Assets*, Journal of International Technology and Information Management, Volume 22, No. 4/2013.
- Хрњак, Т., Кашћелан, Б., *О неким питањима дигиталне имовине у правном поретку Србије*, Зборник радова, књ. 2, Међународна конференција Право, економија и менаџмент у савременим условима LEMiMA, Београд, 2021.
- Kaal, A. W., *Digital Asset Market Evolution*, The Journal of Corporation Law, [Vol. 46:4, 2021].
- Устав РС, Сл. гласник РС, бр. 98/2006 и 115/2021.
- Закон о заштити конкуренције РС, Сл. гласник РС, бр. 51/2009 и 95/2013.
- Закон о дигиталној имовини, Сл. гласник РС, бр. 153/2020.